

Alexandru Crețu

**DEPRINDEREA VIETII DUHOVNICEȘTI
ȘI
PRINCIPIILE EDUCAȚIEI EXPERIENȚIALE**

Cuvânt înainte de
Lect. dr. arhid. Adrian Sorin Mihalache

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfintitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2020

Cuprins

Cuvânt înainte (Lect. dr. arhid. Adrian Sorin Mihalache)	9
Introducere	17
1. Câteva distincții preliminare: experiența, învățarea, educația, formarea	21
1.1. <i>Experiența</i>	21
1.1.1. Câteva înțelesuri ale conceptului de <i>experiență</i>	21
1.1.2. <i>Atenția</i> în cadrul experienței	24
1.1.3. <i>Experiența</i> în filosofie, psihologie și pedagogie	26
1.2. <i>Învățarea ca proces</i>	29
1.2.1. <i>Învățarea și educația</i> – aspecte distinctive	29
1.2.2. Metode de învățare	31
1.2.3. <i>Motivația și atenția</i> – componente de bază ale învățării	31
1.2.4. Tipuri de învățare	33
1.2.5. Stiluri de învățare	34
1.3. <i>Educația</i>	35
1.3.1. Etimologie și definiție	35
1.3.2. Fundamente, forme și tipuri de educație	37
1.3.3. Influența școlii și a profesorului în educație	39
1.3.4. Însușirile educatorului	41
1.4. <i>Formarea</i>	43
1.4.1. <i>Formarea</i> – scop al educației	44
1.4.2. Rolul formatorului	45
1.4.3. Metode și tehnici de formare	46
1.4.4. Metode și tehnici de evaluare	47
Concluzii	48

2. Câteva considerații de ordin biblic privind raportul dintre experiență și educație	49
2.1. Importanța experienței în devenirea spirituală a omului.	
Câteva texte semnificative din Vechiului Testament	49
2.1.1. Începutul urcușului duhovnicesc sau începutul parcurgerii drumului de la chip la asemănare – repere biblice.....	49
2.1.2. Experiența profetică	56
2.1.3. Actualitatea exemplelor din Vechiului Testament	60
2.2. Importanța experienței în devenirea spirituală a omului.	
Fragmente relevante din Noul Testament	63
2.2.1. Experiența convertirii.....	63
2.2.2. Pocăința sau experiența venirii în fire	69
2.2.3. Rugăciunea, postul și milostenia: terapii pentru vindecarea sufletească și trupească.....	72
2.2.4. Sfânta Euharistie – experiența tainică a unirii omului cu Dumnezeu	77
Concluzii	79
3. Noutatea educației experiențiale în raport cu paradigma clasică din ultimele decenii	80
3.1. John Dewey (1859-1952)	80
3.1.1. Biografie	81
3.1.2. Pragmatismul și progresivismul american	82
3.1.3. Principii ale <i>educației noi</i> prezente în opera lui John Dewey	84
3.1.4. Școala-laborator de la Chicago (1896-1904)	92
3.2. David Kolb (n. 1939)	104
3.2.1. Câteva date biografice.....	104
3.2.2. Teoria învățării prin experiență (<i>ELT – Experiential Learning Theory</i>).....	104
3.2.3. Stilurile de învățare	111
3.2.4. Critici aduse modelului kolbian de învățare	115
Concluzii	118

4. Mântuitorul Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu – Învățătorul desăvârșit al umanității. Repercusiuni asupra înțeleșurilor ce privesc raportul dintre ucenic și învățător în lumina vieții lui Hristos	121
4.1. Slujirea de Învățător	121
4.1.1. Pregătirea Mântuitorului până la începutul activității învățătoresți	121
4.1.2. Iisus Hristos – Învățătorul umanității.....	124
4.1.3. Principii ale didacticii moderne care se regăsesc în activitatea învățătorescă a Mântuitorului.....	128
4.1.4. Metode ale didacticii moderne care se regăsesc în activitatea învățătorescă a Mântuitorului.....	131
4.2. Mântuitorul Hristos ca Învățător al ucenicilor	133
4.2.1. Principii ale didacticii moderne folosite de Mântuitorul Iisus Hristos în formarea ucenicilor.....	134
4.2.2. Metode ale didacticii moderne folosite de Mântuitorul în formarea ucenicilor	139
Concluzii	144
5. Învățătorul, ucenicul și deprinderea vieții duhovnicești în Filocalie. Aspecte relevante din perspectiva educației experiențiale	146
5.1. Reguli de conduită și viață pentru învățăcel	147
5.2. Reguli de conduită și viață pentru învățător.....	153
Concluzii	161
6. Teoria învățării experiențiale (D. Kolb) – o evaluare din perspectiva Filocaliei.....	162
6.1. Etapele ciclului lui David Kolb în textele filocalice.....	162
6.1.1. Experiența concretă	166
6.1.2. Observația reflectivă	170
6.1.3. Conceptualizarea abstractă	174
6.1.4. Experimentarea activă	175

6.2. Teoria învățării experiențiale (ELT) în cadrul relației duhovnicești dintre duhovnic și ucenic	177
 Concluzii	186
Concluzii finale	188
Bibliografie.....	193

(interne) proprii fiecărei comunități școlare și fiecărui elev²⁴. Totodată, el lămurește faptul că „neadaptarea materialului la nevoile și capacitățile indivizilor poate face ca o experiență să nu fie educativă²⁵”.

1.2. Învățarea ca proces

1.2.1. Învățarea și educația – aspecte distinctive

Cel mai adesea, despre „învățare” vorbim când ne gândim la acțiunea de a învăța și rezultatul ei în cadrul unei școli, deși omul începe să învețe și înainte de școală, continuă să învețe după ce termină anii de studiu, din experiența de viață, și astfel își dezvoltă capacitatea de a trăi în societate. Pe de altă parte, pregătirea pentru muncă nu se termină odată cu absolvirea unei școli și cu obținerea unei calificări, ci e nevoie de studiu permanent, mai ales pentru că știința și tehnica sunt într-un continuu progres. Așadar, învățarea nu se limitează la o singură perioadă din viață, ci are loc pe parcursul întregii vieți.

În literatura pedagogică găsim o multitudine de definiții pentru învățare, însă o definiție care tinde să le sintetizeze pe toate poate fi aceasta:

Învățarea umană este combinația proceselor ce au loc pe tot parcursul vieții la nivelul întregii persoane – corp (genetic, fizic și biologic) și minte (cunoștințe, aptitudini, atitudini, valori, emoții, convingeri și simțuri) –, experiențe în situații sociale al căror conținut este apoi transformat la nivel cognitiv, emoțional și practic (sau prin intermediul oricărei combinații dintre ele) și integrat

²⁴ Sorin Cristea (coord.), Filip Stanciu (coord.), Ana-Maria Petrescu (coord.), *Fundamentele educației*, vol. I, Editura Pro Universitaria, București, 2010, p. 73.

²⁵ John Dewey, *Trei scrieri...*, p. 196.

în biografia personală, rezultând o persoană în continuă schimbare (sau mai experimentată)²⁶.

Întrucât conceptul de „educație” pune accent pe educator, profesor etc. și pe activitatea pe care aceștia o desfășoară, învățarea are în vedere procesul prin care oamenii cumulează și asimilează cunoștințe, abilități, deprinderi, atitudini etc., prin intermediul activității și eforturilor depuse în acest sens²⁷. Astfel, învățarea presupune achiziții (de informații, structuri operaționale motorii și intelectuale, sentimente, răspunsuri noi) și schimbări comportamentale²⁸.

Spre deosebire de celelalte viețuitoare, omul beneficiază de forme mai complexe de învățare, care îi permit să înțeleagă și să integreze noțiuni abstracte sau să utilizeze metode complexe de comunicare (ca de pildă, limbajul). În dreptul persoanei, învățarea dobândește un profil specific și se definește ca procesul de însușire a cunoștințelor, a priceperilor, cât și de formare a capacităților necesare utilizării lor. Învățarea nu poate fi percepută ca un proces simplu, elementar, așa cum credeau Pavlov și Thorndike, ci este rezultatul dezvoltării funcțiilor psihice și al unei îndelungate experiențe²⁹.

Cât privește raportul dintre educație și deprindere, C. Cuceș intervine cu o edificare conceptuală: „nu orice învățare înseamnă și educație – de pildă, [poți învăța] cum să minți, să furi, să ucizi etc. Educația este doar învățare pozitivă, care întărește și sporește conduita noastră în orizontul valorilor”³⁰.

²⁶ Peter Jarvis, *Cum înveți să fii o persoană în societate: învățând să fii eu*, în Knud Illeris (coord.), *Teorii contemporane ale învățării*, traducere de Zinaida Mahu, Editura Trei, București, 2014, p. 52.

²⁷ Cf. Ion Dumitru, *Educație și învățare*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2001, p. 178.

²⁸ Cf. Tiberiu Prună, *Învățare și creativitate*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, (Serie nouă) Secțiunea III b. Filosofie, Tom. 30, 1984, p. 94.

²⁹ Cf. Dorina Sălăvăstru, *Psihologia educației*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 34.

³⁰ Constantin Cuceș, *Pedagogie*, Editura Polirom, Iași, 2014, pp. 54-55.

1.2.2. Metode de învățare

Este necesar să amintim sumar și metodele de învățare propuse de pedagogia modernă, diverse și împărțite în mai multe categorii. C. Cucuș³¹ propune următoarea clasificare:

- din punct de vedere istoric: tradiționale și moderne;
- în funcție de sfera de aplicabilitate: generale și particulare;
- în funcție de metoda de prezentare a cunoștințelor: verbale și intuitive;
- în funcție de gradul de participare a elevilor la acest proces: pasive și active;
- în funcție de modul de administrare a experienței: algoritmice și euristice;
- după forma de organizare a activității: individuale, de predare/învățare în grupuri, frontale și combinate;
- în funcție de schimbarea produsă în rândul elevilor: autostructurante și heterostructurante;
- după scopul didactic: de predare, de fixare a cunoștințelor și de verificare.

1.2.3. *Motivația și atenția* – componente de bază ale învățării

Componente de bază, motivația și atenția joacă un rol esențial în procesul de învățare. Motivația influențează procesul în sine, dar și rezultatele acestuia:

Motivația învățării se subsumează sensului general al conceptului de motivație și se referă la totalitatea factorilor care îl mobilizează pe elev la o activitate menită să conducă la asimilarea unor cunoștințe, la formarea unor priceperi și deprinderi. Motivația energizează și facilitează procesul de învățare prin intensificarea efortului și concentrarea atenției elevului, prin crearea unei stări de pregătire pentru activitatea de învățare. Elevii motivați sunt

³¹ Cf. Constantin Cucuș, *Pedagogie...*, pp. 342-343.

mai perseverenți și învață mai eficient. Motivația este una dintre cauzele pentru care elevul învață sau nu învață. În același timp însă, motivația poate fi efectul activității de învățare³².

Experiența didactică a demonstrat faptul că motivația elevilor pentru a învăța poate crește mai ales când, după o anumită perioadă, încep să apară și rezultatele:

Din satisfacția inițială de a fi învățat, elevul își va dezvolta motivația de a învăța mai mult. Așadar, relația cauzală dintre motivație și învățare este una reciprocă. Motivația energizează învățarea, iar învățarea încununată de succes intensifică motivația. Pentru a-l înțelege pe elev, pentru a-l instrui și educa în mod adecvat, profesorul trebuie să cunoască motivele care, împreună cu aptitudinile, temperamentul și caracterul, contribuie la determinarea conduitei și a reușitei sau nereușitei elevului în activitatea de învățare³³.

Studiile din neuroștiințe coroborează ideea și ne livrează o informație fundamentală:

creierul nu este nici schimbător, nici static, el se transformă continuu în funcție de viața pe care o trăim. Cu o clarificare însă. Aceste schimbări au loc doar atunci când persoana acordă atenție fluxului informațional care le cauzează. [...] neuroplasticitatea se produce doar atunci când mintea este într-o stare particulară, una marcată de atenție și concentrare³⁴.

În completare, cercetările recente susțin că „fără atenție, informațiile aduse la creier de simțurile noastre [...] nu sunt înregistrate efectiv în minte. Ele pot să nu fie stocate în memorie nici măcar pe o perioadă scurtă de timp”³⁵. Experimentele elaborate

³² Dorina Sălăvăstru, *Psihologia educației...*, p. 70.

³³ Dorina Sălăvăstru, *Psihologia educației...*, p. 70.

³⁴ Sharon Begley, *Antrenează-ți mintea, modelează-ți creierul*, traducere de Valentin Vidu, Editura Curtea Veche, București, 2010, p. 185.

³⁵ Sharon Begley, *Antrenează-ți mintea...*, p. 220.

de savanți relevă faptul că atenția este o condiție *sine qua non* pentru neuroplasticitate: „experiența cuplată cu atenția duce la modificări fizice în structura și funcționarea viitoare a sistemului nervos”³⁶. În fiecare clipă, noi alegem persoana care urmează să fim prin atenția pe care o cultivăm în mod special, și nu doar prin experiența în sine.

1.2.4. Tipuri de învățare

Psihologul polonez Z. Wlodarski distinge două tipuri de învățare: intenționată (numită de alți autori „învățare sistematică”) și neintenționată (numită și „spontană” sau „socială”). Învățarea intenționată are loc, în general, într-o instituție de învățământ, iar cea neintenționată are loc în viața de zi cu zi, în fiecare situație când observăm și facem ceva. Și într-un caz, și în celălalt, atenția este de o importanță majoră: în primul – atenția voluntară, iar în al doilea – atenția involuntară³⁷.

Pe de altă parte, I. Nicola surprinde mai multe tipuri de învățare³⁸:

a) *senzorio-motorie* – constă în formarea de priceperi și deprinderi motorii (învățarea scrisului, a desenului tehnic, a mănuirii unor aparate sau unelte, învățarea practicării unor sporturi etc.), acte în care esențial este răspunsul prin mișcările adecvate la anumiți stimuli;

b) *receptivă* sau *verbală* – cuprinde însușirea de cunoștințe, formarea de capacități și priceperi intelectuale (memorarea unor formule, legi și date, dobândirea posibilității de interpretare a unor texte, de soluționare a unor probleme etc.);

³⁶ Sharon Begley, *Antrenează-ți mintea...*, p. 223.

³⁷ Cf. Ziemowit Wlodarski, *Legitățile psihologice ale învățării și predării*, traducere de Constantin Geambașu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1980, p. 17.

³⁸ Cf. Ioan Nicola, *Tratat de pedagogie școlară*, Editura Aramis, București, 2003, pp. 168-173.

c) (învățarea) *prin descoperire* – se referă la o situație în care materialul de învățat nu este prezentat într-o formă finală, ci urmează să fie descoperit, ca urmare a unei activități mintale, și apoi inclus în structura cognitivă a celui care învață;

d) *logică* – achiziția finală poate fi corelată cu ceea ce subiectul știe deja;

e) *mecanică* – achiziția finală este doar memorată, fără să fie articulată prin cunoștințe anterioare.

1.2.5. Stiluri de învățare

Cercetările arată că, din punct de vedere al receptării, adulții rețin informațiile astfel³⁹:

- 10% din ce citesc;
- 20% din ce aud;
- 30% din ce văd;
- 50% din ce aud și văd;
- 70% din ce repetă verbal și scriu;
- 90% din ce repetă verbal și experimentează.

Astfel, se identifică următoarele stiluri de învățare:

• *auditiv* – acest stil are în vedere învățarea prin auzire, ceea ce include și discutarea cu cineva a unor idei noi sau reproducerea unei idei cu propriile cuvinte, de un real folos în procesul de învățare;

• *vizual* – învățarea prin ceea ce se vede;

• *kinestezic* – un produs tangibil și vizibil stimulează procesul de învățare;

• *ambiental* – când procesul de învățare depinde într-o proporție mare de mediul și condițiile în care se desfășoară: încăperea, temperatura, lumina, designul interior etc.

³⁹ Cf. Eugenia Alexandra Mihaela Aldica (coord.), *Formarea formatorilor, Suport de curs*, ediția iunie 2012, Editura Afir, București, 2012, p. 23.

2. Câteva considerații de ordin biblic privind raportul dintre experiență și educație

În acest capitol vom încerca să evidențiem importanța experienței în deprinderea vieții duhovnicești, arătând, prin exemple relevante din Sfânta Scriptură, că viața duhovnicească nu se poate deprinde într-un mod pur teoretic prin învățarea și deținerea unor cunoștințe abstracte, ci că schimbarea lăuntrică (în vederea cunoașterii lui Dumnezeu) ține, în primul rând, de un program constant, desfășurat pe tot parcursul vieții, care urmărește curățirea de patimi și dobândirea virtuților.

2.1. Importanța experienței în devenirea spirituală a omului. Câteva texte semnificative din Vechiului Testament

Încă din Vechiul Testament se accentuează concomitent două lucrări, și anume: spiritualizarea trupului (ca anticipare a pnevmatizării lui în viața cea veșnică) și schimbarea modului de a gândi (metanoia, pocăința). După căderea în păcat a protopărinților, omul are tendința să se orienteze mai mult spre cele pământești decât spre cele cerești. În starea de păcat rămâne totuși persoană, dar pierde legătura firească cu Dumnezeu, lipsindu-se, totodată, și de fericirea pe care și-o dorește atât de mult în viața aceasta.

2.1.1. Începutul urcușului duhovnicesc sau începutul parcurgerii drumului de la chip la asemănare – repere biblice

În Vechiul Testament găsim multe exemple din care putem înțelege importanța experienței în deprinderea vieții duhovnicești sau, cu alte cuvinte, obișnuirea omului de a fi în starea lui

naturală, firească. Orice experiență (fie că este liturgică, ascetică etc.) are ca scop venirea în fire a omului. Starea de pocăință este starea în care omul parcurge drumul de la chip la asemănarea cu Dumnezeu. Această experiență a revenirii la starea de normalitate este un proces complex care pretinde (din partea omului) în primul rând „vrerea” – adică să vrea. Însă această determinare a omului, dacă rămâne doar la stadiul de dorință, fără a fi transpusă și în fapte, este insuficientă. Există mai multe etape ale venirii în fire, pe care le vom detalia cu exemple în subcapitolul următor; pe scurt, acestea sunt: reflecția – care are ca finalitate conștientizarea (stării prezente); conceperea unui plan și punerea în practică a ideilor.

Există o stare de falsă pocăință, la care poate ajunge omul prin împlinirea superficială a poruncilor. Acei oameni care împlinesc de formă poruncile și au inima împietrită sau nevindecată sunt numiți, în Scriptură, de Mântuitorul „morminte văruite”, oameni „fățarnici”, care curăță doar partea exterioară a paharului sau a blidului, dar înăuntru sunt plini de răpire și lăcomie (cf. Mt. 23, 25-27). Mai mult, chiar din perioada Vechiului Testament, Prorocul Isaia ne redă cuvintele lui Dumnezeu, Care spune: „De aceea, poporul acesta se apropie de Mine cu gura și cu buzele Mă cinstește, dar cu inima este departe, căci închinarea înaintea Mea nu este decât o rânduială omenească învățată de la oameni” (Is. 29, 13).

Am putea spune, cu alte cuvinte, că „pocăința” fără pocăință este o schimbare doar la nivel de fapte făcute pentru anumite scopuri, care nu includ dorința sinceră de desăvârșire, de unire cu Dumnezeu.

În afara experienței propriu-zise, este nevoie și de o reflecție interioară, care face parte din practica vieții duhovnicești. Chiar din cuprinsul Decalogului – pe care Dumnezeu i-l dă lui Moise – putem sesiza acest aspect, în sensul că primele nouă dintre cele zece porunci pot fi împlinite într-un mod superficial sau exterior

(de exemplu, putem cinsti ziua de odihnă doar de ochii lumii; îi putem cinsti pe părinți, dar în inimă să gândim rău despre ei; putem să nu furăm, dar să tânjim în inima noastră după lucrul altuia etc.). Însă ultima poruncă, cea de-a zecea, se referă la interioritatea omului și este ca un fel de atenționare sau, altfel spus, o aducere aminte a faptului că „Dumnezeu nu caută la fața omului” (Deut. 10, 17; Gal. 2, 6), adică pentru El valoare are nu fapta exterioară în sine, ci inima omului, intenția cu care a făcut acea faptă.

Ca o primă concluzie la cele spuse până aici, putem afirma că drumul vieții duhovnicești începe prin curățirea de patimi a unei persoane, asumată cu o atitudine sinceră de a ajunge la asemănarea cu Dumnezeu.

Experiența cultică

Experiența cultică are un rol important în formarea duhovnicească a omului, dar, chiar și în acest context, trebuie precizat că faptele exterioare nu ajută la creșterea spirituală dacă omul nu face „din suflet voia lui Dumnezeu” (Ef. 6, 6).

Un prim exemplu în care putem observa că Dumnezeu caută mai ales la inima omului, și nu (doar) la faptele lui exterioare, îl găsim în cartea Facerea, unde ni se istorisește episodul când cei doi frați, Cain și Abel, au adus jertfă, fiecare din roadele sale. Cu toate că și Cain a dorit, și chiar a împlinit ritualul cultic de aducere de jertfă lui Dumnezeu din roadele pământului, totuși Dumnezeu a căutat „spre Abel și spre darurile lui, iar spre Cain și spre darurile lui n-a căutat” (Fc. 4, 4-5).

Despre Noe, Scriptura spune că „era om drept și neprihănit între oamenii din timpul său și mergea pe calea Domnului” (Fc. 6, 9), însă despre contemporanii lui se precizează în cartea Facearea că „toate cugetele și dorințele inimii lor sunt îndreptate la rău în toate zilele” (Fc. 6, 5). Deși Scriptura nu ne vorbește în

amănuț despre actele cultice pe care le săvârșea Noe, totuși, ne putem da seama cu ușurință din relatarea biblică că acestea erau făcute din inimă, cu dorința sinceră de a-L slăvi pe Dumnezeu.

Un alt exemplu este cel al lui Avraam. Acesta, imediat după auzirea cuvintelor lui Dumnezeu, le și împlinește: pleacă din ținutul său, fără vreo amânare sau îndoială în legătură cu cele auzite (cf. Fc. 12, 4). Apoi, experiența tăierii împrejur poate fi văzută ca un aspect cultic, în care omul se supune voii lui Dumnezeu și se aduce el însuși ca jertfă în cadrul unui ritual. Darul lui Dumnezeu nu întârzie să apară, ci „s-ar putea zice că teofania de la Mamvri se poate constitui într-un fel de recompensă pentru omul care a devenit merituos înaintea lui Dumnezeu prin aceea că I s-a supus cu totul necondiționat”⁷⁸.

Orice manifestare a iubirii față de Dumnezeu în cadrul cultului (fie că este public sau particular), când creștinul Îi aduce slavă și mulțumire, este absolut necesar să fie făcută, pe de o parte, într-o stare de trezvie, iar nu cu nepăsare, și, pe de altă parte, în conformitate cu porunca lui Dumnezeu și cu Tradiția Bisericii, chiar dacă acesta este mai puțin sau mai mult înaintat în viața duhovnicească. Aceste aspecte se desprind din două secvențe ale cărții Leviticul. În capitolul 10, 1-2, ni se relatează că „cei doi fii ai lui Aaron, Nadab și Abiud, [în prima zi a slujirii lor la cortul adunării] luându-și fiecare cădelnița sa, au pus în ea foc, au turnat deasupra tămâie și au adus înaintea Domnului foc străin⁷⁹, ce nu le poruncise Domnul”, drept pentru care „a ieșit foc de la Domnul și i-a mistuit și au murit amândoi înaintea

⁷⁸ Petre Semen, *Experiența umanului cu divinul după Sfânta Scriptură*, Editura Performantica, Iași, 2007, pp. 22-23.

⁷⁹ În baza preoției universale, fiecare om este preot și aduce ca jertfă mintea pe altarul inimii. Această aducere de jertfă trebuie să se facă nu cu lenevire, ci cu toată râvna și dragostea. Sfântul Maxim Mărturisitorul tâlcuiește acest loc spunând că focul bineplăcut lui Dumnezeu este acela pe care îl aduc preoții când se aduc ei înșiși jertfe și au înăuntrul lor „ardoarea